

זיהוי אנטיוכיה המופיעה בתרגומים בגבולות מסעי

תגובה למאמרו של הרב מרדכי הלפרין

פתיחה

- א. האם אכן הייתה "בקעת אנטיוכיה" בבקעת הלבנון?
- ב. האם סביר שהתרגומים התכוונו לאנטיוכיה שבלבנון?
- ג. האם אכן השיטה המצמצמת היא פשוט הכתובים ודברי חז"ל?

תגובת הרב הלפרין

פתיחה

כידוע, בדורות האחרונים ישנה מחלוקת בין המפרשים בעניין היחס שבין גבולות מסעי לגבולות ההבטחה: האם גבולות מסעי הם רחבים ומקבילים בהיקפם לגבולות ההבטחה ומגיעים צפונה עד לאיזור נהר פרת, או שגבולות מסעי מצומצמים בהרבה, וגבולם הצפוני הוא באיזור הלבנון¹. אחת הראיות המשמעותיות לשיטה המרחיבה היא מן התרגום הירושלמי לפרשיית הגבולות במסעי (במדבר לד, ח), המתרגם את "לבוא חמת" המופיע בגבול הצפוני של פרשיה זו כ"מעלי אנטוכייה". העיר אנטיוכיה היתה עיר גדולה ומפורסמת, ומזוהה כיום בבירור בעיר אנטקיה השוכנת בדרום טורקיה של ימינו, סמוך לגבול עם סוריה, בין הים התיכון ובין נהר פרת. זיהוי זה תומך בשיטה המרחיבה, שכן על פיו הגבול הצפוני של גבולות מסעי הוא הרחק בצפון, במקביל לנהר פרת.

ב'המעין' גיליון 242 (תמוז תשפ"ב, עמ' 150 ואילך) הופיע מאמרו של מכובדי הרב ד"ר מרדכי הלפרין שליט"א, בו הוא טוען שהשם "מעלי אנטוכייה" המופיע בתרגום אין כוונתו לעיר אנטיוכיה הגדולה והידועה, אלא לבקעה בדרום הלבנון שנקראה על שמו של אנטוכוס. על פי הצעה זו נדחית הראיה הנ"ל, ודברי התרגום מתפרשים כפי השיטה המצמצמת.

אולם בהצעה זו יש לענ"ד קשיים לא מבוטלים:

א. האם אכן הייתה "בקעת אנטיוכיה" בבקעת הלבנון?

הרב הלפרין מביא שני מקורות שמהם הוא לומד שהייתה בלבנון בקעה שנקראה בשם "אנטיוכיה":

1 בסוגיה זו הארכתי במאמרי ב"אסיף" כרך ג', מופיע ברשת: <https://asif.co.il/wpfb-file/1-7-pdf-44>. כאן נתמקד בעיקר בנקודה הספציפית של פרשנות התרגומים וזיהוי אנטיוכיה.

• המקור האחד הוא מדברי יוסף בן מתתיהו בספרו "תולדות מלחמת היהודים ברומאים", שם הוא מזכיר את כיבושי של אלכסנדר ינאי, ובתוכם מוזכרת גם "הבקעה הנקראת על שם אנטיוכוס".

אולם, כפי שמביא הרב הלפרין עצמו, בקטע המקביל ב"קדמוניות היהודים" מופיע שאלכסנדר הרס את **תעלת** אנטיוכוס. כפי הנראה ההבדל בין "בקעה" ל"תעלה" נובע מהבדלי תרגום, ומתוכן הדברים מסתבר שאכן מדובר בתעלה ולא בבקעה, שכן מתואר שם שאלכסנדר **הרס** את תעלת אנטיוכוס. אם אכן אין מדובר בתוואי טופוגרפי ניכר ובולט אלא בתעלה גרידא, לא מסתבר שהתרגום ישתמש בה כנקודת ציון בעלת משמעות. יתרה מזו - כאמור, מכתבי יוסף בן מתתיהו עולה שתעלה זו נהרסה כבר דורות רבים לפני כתיבת התרגום, ואם כן אין זה סביר כלל שהתרגום ישתמש בה כנקודת ציון.

• המקור השני הוא דברי התוספתא (דמאי ב, א) האומרת שהאורז שב"חולת אנטוכיה" פטור מן הדמאי. הרב הלפרין מביא את דבריו של ספר "מחקרי ארץ אבותינו", המזהה מקום זה כבקעת הלבנון.

אולם זיהוי קדום בהרבה למקום זה מופיע בכפתור ופרח (פרק יא):

מסכת דמאי... "אורז שבחולת אנטוכיא מותר הוא"... ואנטוכיא היא למזרח הר ההר וצפוני לו כמו חצי יום...

תיאור המקום מתאים בברור לעיר אנטיוכיה הידועה, שנמצאת מעט מצפון מזרח להר שאותו מזהה הכפתור ופרח כהר ההר². מכאן שרבי אשתורי הפרחי זיהה בספרו כפתור ופרח את "חולת אנטוכיא" כאיזור שסביב העיר אנטיוכיה הצפונית, ולא בבקעת הלבנון שבדרום³.

ב. האם סביר שהתרגומים התכוונו לאנטיוכיה שבלבנון?

גם אם נניח שהייתה בקעה בשם "אנטיוכיה" בדרום הלבנון, אין זה סביר כלל לענ"ד שהתרגום התכוון למקום זה, אלא ברור שהוא התכוון לעיר אנטיוכיה הידועה שבצפון:

2 עיין שם בתחילת הפרק, שהכפתור ופרח מזהה את הר ההר של גבולות מסעי כג'בל אל אקרע. הר זה נמצא בקצה הדרומי של טורקיה, סמוך מאוד לגבול עם סוריה (מעט דרומית להרי הטורוס אמנוס שיוזכרו להלן).

3 הדבר עשוי להיראות תמוה, שכן מן התוספתא משתמע שבמקום זה יש חיוב תרו"מ, ורק פטור מן הדמאי. אך יש לשים לב, שההנחה שבאיזור המרוחק הזה אין חיוב תרו"מ היא בעצם הנחת המבוקש - תפישה כזו נובעת מן ההנחה שגבולות ארץ ישראל של עולי מצרים הם מצומצמים ואינם מגיעים עד לשם. ועיין להלן לגבי פרשנות המשנה בשביעית המתארת את תחום עולי מצרים (ומלבד זאת מצינו חיוב תרו"מ אפילו מעבר לתחום עו"מ, כגון בסוריא ובבל).

ראשית, התרגום אינו מכנה את המקום בשם "בקעת אנטוכיאי", אלא שם המקום הוא סתם "אנטוכיאי" ("מעלי" הוא התרגום של המילה "לבוא"). הדבר מלמד שהמדובר הוא בשם של עיר, ולא בשם של בקעה⁴.

יתרה מזו: העיר אנטוכייה היתה עיר גדולה ומפורסמת, עד כדי כך שכאשר חז"ל רוצים להביא דוגמה לעיר גדולה במיוחד הם משתמשים בדימוי "גדולה כאנטוכיאי"⁵. אין זה סביר כלל שהתרגום יכתוב סתם כך "אנטוכיאי" כאשר כוונתו היא לציין מקום שולי ובלתי מוכר, בשעה ששם זה מוכר וידוע-לכל כשמה של עיר גדולה ומפורסמת. אילו הייתה כוונת התרגום לאנטוכייה אחרת ולא לאנטוכייה הידועה, היה מבאר זאת, כדי שלא להטעות את הקוראים.

עוד נשים לב לצירוף המקומות המופיעים בתרגום: בפרשה נאמר (במדבר לד, ז-ח): "מִן הַיָּם הַגָּדֹל תִּתְּאוּ לָכֶם הַר הַהָר. מֵהַר הַהָר תִּתְּאוּ לְבֵאֵי חַמַּת". התרגום מתרגם את הר ההר כ"טוורוס מנוס"⁶, ואת לבוא חמת כ"מעלי אנטוכיאי". כל המעין במפה מוצא בסמוך לים התיכון את בליטת רכס ההרים הגדול הנקרא עד ימינו בשם טוורוס אמנוס או הרי אמנוס, ובסמוך לה לכיוון מזרח נמצאת העיר אנטקיה, היא אנטוכייה הקדומה. הפרשנות המתבקשת אם כן היא שאכן אלו הם האתרים שאליהם מתכוון התרגום⁷. על אף התאמה ברורה זו, טוען הרב הלפרין שכוונת התרגום היא למקומות אחרים - "טוורוס מנוס" אינם הרי הטוורוס אמנוס הידועים, ו"אנטוכיאי" אינה העיר אנטוכייה הידועה. כמובן שזהו דוחק גדול מאוד.

עולה אם כן, שאפילו אם אכן ימצא שהיה קיים מקום בשם "אנטוכייה" בדרום הלבנון, עדיין הפרשנות המסתברת היא שכוונת התרגום אינה למקום זה אלא לעיר אנטוכייה הגדולה והידועה. בדרך זו אכן הלך מחבר הספר "מחקרי ארץ אבותינו"

4 הרב הלפרין מביא את השערתו של מיכאל אבי יונה, שעל פיה התקיימה בעמק החולה עיר בשם אנטוכייה, אולם הוא דוחה אותה בצדק כהמצאה שאין לה מקור.

5 עיין למשל בתוספתא עירובין ג, יג; מסכת שמחות ב, יא; ירושלמי עירובין ה, ה; ירושלמי תענית ג, ה.

6 כך בתרגום הירושלמי. ובתרגום המיוחס ליונתן: "טוורוס אומנוס".

7 לכך מצטרפת כמובן העובדה שהמשך הטבעי של הקו ההולך מן הטורוס אמנוס אל אנטוכייה מגיע אל נהר פרת, במקום שבו הפרת מגיע לקירבה המקסימלית אל הים התיכון, שזהו המקום הטבעי שאליו מכוונת התורה באותן פרשיות הקובעות את גבול הארץ בנהר פרת. יש כאן אם כן שלוש נקודות גבול ברורות שמופיעות בפרשיות הגבולות של ארץ ישראל, ושלושתן נמצאות על קו אחד, וקשה מאוד לומר שהדבר הוא מקרי (כמובן, אם יוצאים מנקודת הנחה שגבולות מסעי הם מצומצמים לעומת הגבולות המגיעים עד הפרת הרי הקירבה אל הפרת אינה מהווה ראייה נוספת בהקשר זה, אך על זה עצמו אנו דנים, האם גבולות מסעי מקבילים לשאר מערכות הגבול שבתורה או שונים מהן. כאשר מוצאים את נקודות הציון של גבולות מסעי במקביל לנקודות הציון של שאר פרשיות הגבולות, הדבר מלמדנו שאכן יש התאמה בין כל מערכות הגבול).

שעליו מסתמך הרב הלפרין: למרות שאת "חולת אנטוכיה" המוזכרת בתוספתא הוא מזהה בבקעת הלבנון⁸, את הר ההר ולבוא חמת שבפרשת מסעי ואת הטורוס אמנוס ואנטיוכיה המופיעים בתרגום הוא מזהה בהרי הטורוס אמנוס הידועים ובאנטיוכיה המפורסמת⁹.

8 בעמ' נו, הע' 2.

9 בעמ' כה-כו.

ג. האם אכן השיטה המצמצמת היא פשט הכתובים ודברי חז"ל?

מעבר לזיהוי הספציפי של המקומות המופיעים בתרגום, נראה את הדברים בהקשרם הרחב יותר. הרב הלפרין מציג עמדה חד משמעית, שעל פיה פשט הכתובים ודברי חז"ל הוא כפי השיטה המצמצמת. כך למשל הוא כותב: "על מה ראו אם כן התרגומים הארצישראליים לסטות מפשוטם של מקראות?", ומסיים את מאמרו בקביעה: "אין לנו בתקופת חז"ל מי שמפרש את גבולות ארץ כנען בצפון כשיטה המרחיבה". במסגרת זו לא נוכל להקיף את הסוגיה בכללה¹⁰, אולם נציג בקצרה כמה מקורות התומכים בשיטה המרחיבה, מפשטי הכתובים ומדברי חז"ל. טענתה המרכזית של השיטה המצמצמת היא שהגבול הרחב, המגיע עד נהר פרת, הוא ייעוד רק לעתיד לבוא, לימות המשיח, וגבולות מסעי מייציגים תחום מצומצם בהרבה, שהוא המיועד לעם ישראל בכל הדורות שקודם ימות המשיח. אולם בפשטי הפרשיות אין רמז לכך, ואף נראה בבירור לא כך:

- בפרשיית ברית בין הבתרים (בראשית טו, יג-יח) נאמר:

וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יְדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זְרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וְעֲבָדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה; וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּן אֲנִי וְאַחֲרַי כֵּן יַצְאוּ בְּרֶכֶשׁ גָּדוֹל: וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם תִּקָּבֵר בְּשֵׂיבָה טוֹבָה: וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הָנָּה כִּי לֹא שָׁלֵם עֲוֹן הָאֲמֹרִי עַד הַנְּהָה...:

ביום ההוא פרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדל נהר פרת:

רבים כיום תופשים בפשיטות שפסוקים אלה הם ייעוד לאחרית הימים בלבד, וזאת בעקבות אותם מפרשים ופוסקים שהזכיר הרב הלפרין שאחזו בשיטה המצמצמת, ולדעתם יש לפרש את הפסוקים באופן זה¹¹. אולם יש לשים לב, שבפרשה אין כל רמז לכך שהמדובר הוא באחרית הימים. אכן זוהי הבטחה לעתיד, אבל לעתיד הקרוב יחסית, למאות השנים הבאות ולא לימות המשיח. כשם שברישא "גר יהיה זרעך" המדובר הוא בדורות הקרובים לדורו של אברהם אבינו

10 כאמור לעיל הע' 1, דיון מקיף בסוגיית הגבולות מופיע במאמר המוזכר שם.

11 אם כי יש להעיר, שלגבי מקצת המפרשים הללו ניתן להבין את דבריהם גם באופן שונה. כך למשל במדרש לקח טוב (שהוא ליקוט מתקופת הראשונים) שציטט הרב הלפרין, האומר על הפסוקים בשמות כג "זה הפסוק עתיד להיות לימות המשיח" - לא בהכרח כוונתו היא שגבולות אלה נועדו מלכתחילה רק לימות המשיח ולא לתקופה הקרובה. ייתכן מאוד שאלו גבולות ארץ ישראל המיועדים לכל הדורות, שעם ישראל אמור להגיע אליהם במהלך התרחבותו וכיבוש ארץ ישראל, אלא שבפועל במשך ההיסטוריה ייעוד זה טרם התממש והגבולות הללו עדיין לא נכבשו באופן מלא, וממילא הבטחה זו תתקיים בפועל רק בימות המשיח.

ולא באחרית הימים, כך גם בסיפא "לזרעך נתתי את הארץ הזאת" המדובר הוא בפשטות באותו טווח זמנים. בפשט הפסוקים אין כל סיבה להניח שהסיפא עוברת לפתע לדבר על אחרית הימים.

• כך גם בספר שמות (כג, כ-לג):

הנה אנכי שלח מלאך לפניך לשמרה בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכנתי...
 פי ילך מלאכי לפניך והביאך אל האמרי והחתי והפריזי והפנעני החוי והיבויסי והכחדתי:...

מעט מעט אגרשנו מפניך עד אשר תפירה ונחלת את הארץ: ושתי את גבלך מים סוף ועד ים פלשתים וממדבר עד הנהר¹² כי אתנו בידכם את ישבי הארץ וגרשתמו מפניך:

המשמעות הפשוטה היא שמדובר בייעוד לטווח הקרוב - הדברים מופנים אל בני אותו דור העומד להיכנס לארץ ישראל. כיבוש הארץ ייעשה בהדרגה, "מעט מעט", וכאשר עם ישראל יתרבה הוא יגיע למלוא הגבולות הללו. מדובר אמנם על תהליך מתמשך, אך בטווח של מספר דורות, ולא על דחיייה של הייעוד לימות המשיח.

• כך מפורש עוד יותר בתחילת ספר דברים (א, ו-ח):

ה' אלהינו דבר אלינו בחרב לאמר רב לכם שבת בהר הזה: פנו וסעו לכם ובאו הר האמרי ואל כל שכןיו בערבה בהר ובשפלה ובנגב ובחוף הים ארץ הפנעני והלבנון עד הנהר הגדל נהר פרת: ראה נתתי לפניכם את הארץ באו ורשו את הארץ אשר נשבע ה' לאבותיכם לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם ולזרעם אחריהם:

כאן זהו ציווי מפורש לדור באי הארץ ולא לעתיד הרחוק, והגבולות המופיעים בו הם הגבולות הרחבים, עד נהר פרת.

• וכן בפרק יא (כב-כה):

כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת אשר אנכי מצוה אתכם לעשותה לאהבה את ה' אלהיכם ללכת בכל דרכיו ולדבקה בו: והוריש ה' את כל הגוים האלה מלפניכם וירשתם גוים גדלים ועצמים מכם: כל המקום אשר תדרו פה רגלכם בו לכם יהיה מן המדבר והלבנון מן הנהר נהר פרת ועד הים האחרון יהיה גבלכם: לא יתיצב איש בפניכם פחדכם ומוראכם יתן ה' אלהיכם על פני כל הארץ אשר תדרכו בה כאשר דבר לכם:

12 סתם "הנהר" שבתנ"ך היינו נהר פרת - עיין למשל בראשית לא, כא; יהושע כד, ב. ועיין גם תרגום אונקלוס לבראשית לו, לז; במדבר כב, ה; ועוד. וכך אכן פירשו המפרשים בפסוק זה, כגון בתרגומים, רש"י, רשב"ם, ראב"ע ועוד.

כאן אין מדובר בציווי אלא בייעוד והבטחה, אבל גם כאן מדובר בבירור על הטווח הקרוב: "הגויים האלה", "מלפניכם", "בפניכם" וכדומה, וגבולות הארץ הם הגבולות הרחבים.

• וכך בתחילת ספר יהושע (א, א-ד):

וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת מֹשֶׁה עֶבֶד ה' וַיֹּאמֶר ה' אֶל יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון מְשֻׁרֵת מֹשֶׁה לֵאמֹר: מֹשֶׁה עֶבְדִּי מֵת וְעַתָּה קוּם עֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה אַתָּה וְכָל הָעָם הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לָהֶם לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל: כָּל מְקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ פֶּה רַגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם נִתְּנוּ כְּאֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל מֹשֶׁה: מִהַמְדָּבָר וְהַלְבְּנוֹן הַזֶּה וְעַד הַנֶּהָר הַגָּדוֹל נְהַר פְּרַת כָּל אֶרֶץ הַחֲתִים וְעַד הַיָּם הַגָּדוֹל מִבּוֹא הַשָּׁמֶשׁ יְהִיָּה גְבוּלְכֶם:

הדברים אמורים בבירור כייעוד לדור הזה, דור באי הארץ, ולא לימות המשיח. בפועל אכן יהושע לא כבש את כל התחום הרחב הזה, "והארץ נשארה הרבה מאד לרשתה" (יהושע יג, א), אבל באופן עקרוני זו היא הארץ שאותה אמור היה עם ישראל לרשת.

עולה אם כן, שהתפישה על פיה הגבולות הרחבים הם ייעוד רחוק, לימות המשיח בלבד, אינה עולה באופן פשוט מן הכתובים. בכל הפרשיות שבהן מופיעים הגבולות הרחבים, המשמעות הפשוטה היא שמדובר בייעוד והדרכה לטווח הנראה לעין, ולא לאחרית הימים. מתוך כך, אין סיבה ואין מקום ליצור הפרדה בין פרשיית הגבולות במסעי לבין שאר פרשיות הגבול שבתורה, אלא יש לפרש גם את פרשיית מסעי באופן התואם לגבולות הרחבים. בדרך זו אכן הלכו התרגומים, וזיהו את הגבול הצפוני של גבולות מסעי בטורוס אמנוס ובאנטיוכיה, במקביל לנהר פרת.

ונסיים בשני מקורות מדברי חז"ל התומכים אף הם בשיטה זו:

• בספרי דברים (פיסקה נא) נאמר:

"כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו" - אם ללמד על תחומי ארץ ישראל, הרי כבר נאמר "מן המדבר והלבנון"; מה תלמוד לומר "כל המקום אשר תדרוך"? אמר להם, כל מקום שתכבשו חוץ ממקומות האלו הרי הוא שלכם.

הספרי מחלק את הפסוק לשני עניינים: הפסוק מציין את תחומי ארץ ישראל, ארץ ישראל עצמה שאותה עם ישראל אמור לכבוש, ובנוסף ניתן להרחיב את שטח הארץ גם מעבר לתחומים אלה, לכבוש ולקדש חלקים גם מעבר לגבולות הארץ, "כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו". ומה הם תחומי ארץ ישראל עצמם? - כאן מצטט הספרי את המילים "מן המדבר והלבנון", דהיינו הפסוק שהובא לעיל (דברים יא, כד):

כָּל הַמְּקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כִּף רַגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם יְהִי מִן הַמִּדְבָּר וְהַלְבָּנוֹן מִן הַנְּהַר
נָהָר פְּרַת וְעַד הַיָּם הָאֲחֵרוֹן יְהִי גְבֻלְכֶם:

הרי להדיא שהגבולות המפורטים בפסוק זה, עד נהר הפרת, אלו הם "תחומי ארץ ישראל" הבסיסיים שיש לכוּבשם. רק מעבר לגבולות הרחבים הללו מתחיל הגדר של "כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם", כיבוש שמחוץ לגבולות הארץ¹³.

• המשנה בשביעית (ו, א) אומרת:

כל שהחזיקו עולי בבל, מארץ ישראל ועד כזיב...

וכל שהחזיקו עולי מצרים, מכזיב ועד הנהר ועד אמנה...

דהיינו שתחום עולי בבל מגיע עד כזיב, ומשם מתחיל תחום עולי מצרים, והוא נמשך עד הנהר ועד אמנה. הירושלמי על אתר מסביר שמכזיב יוצאים שני קווים לכיוונים שונים, אחד עד הנהר ואחד עד אמנה:

רב הונא אמר, כיני מתניתא: מגזיב ועד הנהר, מגזיב ועד אמנה.

מה הם "הנהר" ו"אמנה"? בפירושה של משנה זו נאמרו פירושים רבים בראשונים ובאחרונים, אך נציג את הדרך שלענ"ד עולה מן המקורות באופן הפשוט ביותר:

לגבי "הנהר" - באופן כללי, סתם "הנהר" המופיע במקורות היינו הפרת¹⁴. וכך אכן מפרש הרמב"ן בחידושו לגיטין (ז, ב):

מכזיב ועד הנהר ועד אמנס... פירוש "הנהר", הוא הנהר הגדול נהר פרת...¹⁵

ולגבי "אמנה" - כפי שרואים ברמב"ן, ישנה גם גירסה "אמנס". והירושלמי על אתר אומר:

תני, אי זו היא הארץ ואי זו היא חוץ לארץ? כל ששופע מטורי אמנה ולפנים ארץ ישראל, מטורי אמנה ולחוץ חוץ לארץ.

דהיינו שהמדובר הוא בטורי אמנה או טורי אמנס, דהיינו הטורוס אמנוס.

עולה מכאן, שתחום עולי מצרים מגיע בצפון מזרח עד הפרת ובצפון מערב עד

13 בהמשך הספרי מופיע דיון במעמדן של ארם נהרים וארם צובה ("סוריא") שנכבשו על ידי דוד אך לא התקדשו בקדושת ארץ ישראל. לגבי סוגיה זו והעולה ממנה לעניין הגבולות, עיין במאמרי המוזכר לעיל הע' 1, עמ' 66-70.

14 עיין לעיל הערה 12.

15 רבים מהמפרשים המאוחרים ניסו לזהות את "הנהר" שבמשנה זו עם נחלים שונים בסוריה ובלבנון. אך תמוה שהמשנה תכתוב סתם "הנהר" כאשר כוונתה היא לנחל קטן שאינו מפורסם - מניין יידע הקורא לאיזה מנחלי האיזור הכוונה? והיכן מצינו שהכינוי "הנהר" סתם מציין נחל מנחלים אלו?

הטורוס אמנוס. התחום מגיע עד הגבול הצפוני של גבולות ההבטחה (הפרת) והגבול הצפוני של גבולות מסעי (הר ההר), שהם גבולות מקבילים.

אנו רואים אם כן שתפישת זה של הגבולות הרחבים עולה לא רק מפשטי הכתובים אלא גם מדברי חז"ל. בהתאם לכך גם תירגמו התרגומים הקדומים את הכתובים בפרשיית מסעי, ואין סיבה וצורך להידחק בדבריהם אלא יש לקבלם כפשוטם.

תגובת הרב הלפרין:

שמחתי לראות ביקורת על מאמרי בנושא מקום 'מעלני אנטיוכיה' בתרגומים הא". אני מודה מאוד למבקר על שטרח לעבור על מאמרי ולדון בו, על אף שמוצגת בו הבנה המנוגדת לדעתו במאמריו ובהרצאותיו. דא עקא, עיון במאמר הביקורת מראה בעליל כי המבקר לא טרח לקרוא בעיון את כל המאמר המבוקר, ובוודאי שלא עיין בחלק מההפניות שבו, עיון שהיה מייתר את רוב ככל סעיפי ביקורתו. מפאת מגבלות המקום והזמן שהוקצה לתגובתי, אסתפק בשלוש דוגמאות מייצגות.

א. בקעת אנטיוכיה

המבקר כופר בקיומה של בקעת אנטיוכיה (= חילת אנטיוכיה) בדרום בקעת הלבנון, למרות האמור בתולדות מלחמת היהודים (א, ד, ח) בתרגומו י"נ שמחוני:

ואלכסנדרוס כבש את פחל (פֵּלָה) ועלה על גרש (גֵּרְסָה)... ואחרי כן החריב את ארץ הגולן ואת סיליקיה ואת הבקעה הנקראת על שם אנטיוכוס...

מפורש שאלכסנדר ינאי החריב את ארץ הגולן, את העיר סיליקיה ואת בקעת אנטיוכיה¹. מדובר על החרבה של אזורים נרחבים בגולן ובבקעא, ולא על הרס נקודתי של תעלה או צינור.

הסתמכותו של המבקר על תרגום יחיד ומוזר של אברהם שליט בקדמוניות היהודים, והכרעתו כדעת היחיד על סמך סברא לא ברורה ללא בדיקת מקור ותרגומים אחרים, איננה מקובלת ואיננה נכונה. הפירוש הפשוט נשאר שאלכסנדר ינאי החריב שטחים נרחבים ברמת הגולן ובדרום בקעת הלבנון, כדעת שני המתרגמים הוותיקים של מלחמת היהודים.

ב. טוורוס אמנוס שבתרגומים הא"

המבקר החליט שטוורוס אמנוס בתרגומים הא"י הוא הרכס שבחבל אלכסנדרטה בדרום מזרח טורקיה. אך זו שגיאה, שכן ת"י תרגם גם את הר ההר בו מת אהרן כטוורוס אומנוס. לשיטת המבקר האמנם אהרן מת בדרום טורקיה ולא בגבול ארץ אדום כמפורש בתורה? לכן בע"כ צריך לומר שהר ההר איננו ציון וזיהוי מקום, אלא תיאור צורני (גרפי) של "הר קטן ע"ג הר גדול", כמפורש בדברי חז"ל (תנחומא). אילו המבקר היה טורח לעיין במצויין בהע' 2 שבמאמר המבוקר (להלן: 'פשוט')²

1 באופן דומה - "עמק אנטיוכוס" - תרגם גם שמואל חגי. (שמואל חגי הוא שם עט של הגאון הרב שמואל מ' קרויזר זצ"ל, ת"ח רציני, מלא וגדוש בתורה ובחכמה שהיה מעורכי האנציקלופדיה התלמודית ב-21 שנותיה הראשונות).

2 מ' הלפרין, גבולות ארץ כנען בפרשת מסעי - פשוטו של מקרא. פשטות המתחדשים (כתב עת למקרא) גליון שמיני (אב תשע"ט) 16-36.

עם תוספת הביאור הנפלאה של יואל אליצור לדברי חז"ל, מסופקני אם היה מחליט להכתיר את קביעתי שטאורוס אמנוס איננו הרכס הטורקי כ"דוחק גדול מאוד". יתר על כן, כן המבקר עצמו מביא את הכפתור ופרח שאף הוא התנגד לזיהוי של הר ההר עם הרי טאוורוס אמנוס הטורקיים, וכמותו רוב הכותבים, תלמידי החכמים והחוקרים, שציינו הרים אחרים כמקום הר ההר.

ג. נסיון התגוננות מפני הטענה שהגישה המרחיבה איננה ע"פ פשוטו של מקרא בצדק הקדיש המבקר כ-60% ממאמר הביקורת להתגוננות מפני טענה זו. הראיות החזקות לטענה, כמו גם דחיית 'ראיות' המבקר, מובאות בפירוט ב**פשטות** שם. אזכיר שלוש מהן:

1) מהפינה הצפונית מזרחים של גבול **ארץ כנען** בפרשת מסעי, עד כתף ים כנרת, מציינת התורה רק שתי נקודות: שפם, והרבלה מקדם לעין. האם יעלה על הדעת שבתיאור גבול מזרחי באורך של מעל 300 ק"מ, די בציון שתי נקודות בלבד? לעומת זאת אם חצר עינן היא, למשל, "דיר קנון" (מבוטא 'דיר אנון') שעל נחל אמנה ("חצר עינן תחום דמשק" - יחזקאל מז, יז) גבולו הצפוני של החרמון - הדבר סביר.

2) גבולות ארץ כנען מוזכרים לראשונה בפרשת נח, ושם הגבול הצפוני הוא באזור צידון. הרחק מחבל אלכסנדרטה בטורקיה. על גבולות פרשת נח כתב הרמב"ן "כי גבול הכנעני מצידון" יכלול כל ארץ ישראל" (בראשית יד, יח).

3) יהושע בן נון מעיד בכמה מקומות כי הוא השלים את מצוות **כיבוש** הארץ של פרשת מסעי (אף שטרם הוריש את כל יושביה). מאידך גבולות כיבוש יהושע בצפון הם אזור צידון ו"בקעת הלבנון תחת הר חרמון".

4) ראיות ברורות נוספות מובאות ב**פשטות**, שם. לסיכום:

- דוחק גדול מאוד ללמוד שהתרגומים הא"י סטו מפשוטו של מקרא.
- מסתבר מאוד שחילת אנטיזוכיה (= עמק אנטיזוכיה) היא אזור פורה בדרום הבקעא, כסוגיית התוספתא והירושלמי.
- אם נפרש שמעלני אנטיזוכיה בתרגומים היא "חילת אנטיזוכיה" של התוספתא - הדברים מיושבים. וא"כ אין לנו בתקופת חז"ל מי שנוקט בשיטה המרחיבה, פרט לכמה מלומדים נוצרים בעלי עניין, שלא מפיהם אנו חיים.

